

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

GENDER-FORMED VIOLENCE: GENERAL THEORETICAL CHARACTERISTICS

Дашковська О.Р., д.ю.н., професор,
професор кафедри теорії і філософії права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Романова В.А., студентка I курсу

Інститут прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Шуляк Я.В., студентка I курсу

Інститут прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена аналізу важливої проблеми сучасного суспільства – гендерно зумовленому насильству й правовим засобам його попередження як в Україні, так і на міжнародному рівні. Гендерно зумовлене насильство – це вид насильницьких дій, що стосуються як чоловіків, так і жінок. Викладено причини виникнення та засоби запобігання гендерно зумовлених насильницьких дій.

Гендерне насильство виникає як наслідок залежних стосунків між жінками й чоловіками й набуває форм завдання фізичної, сексуальної та психологічної шкоди із застосуванням залякування, страждань, примусу й / або позбавлення свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі.

Акцентовано на основних видах гендерно зумовленого насильства, до яких належать: сексуальні домагання; спонукання жінки до абортів; примус до народження дитини; крайні ревності, заборона спілкування з іншими особами; заборона працювати тощо. Проаналізовано правові механізми подолання цієї проблеми, до яких належать, серед інших, адміністративна й кримінальна відповідальність.

Підкреслено, що злочини сексуального й гендерно зумовленого характеру є грубим порушенням міжнародного права, які можуть прирівнюватися до злочинів проти людяності й воєнних злочинів. Під час дослідження проблеми гендерних насильницьких дій акцентовано, що не лише жінки можуть бути жертвами гендерно зумовленого насильства. Чоловіки більшою мірою страждають від таких видів насильства, як економічне й психологічне, а жінки й діти стають здебільшого жертвами сексуального й фізичного насильства. Установлено на прикладі Англії та Уельсу, що одним із найефективніших засобів подолання гендерно зумовленого насильства є ефективна взаємодія органів охорони правопорядку й кримінального правосуддя.

У підсумку зазначено, що позиція невтручання держави є шкідливою для правопорядку, оскільки наслідки гендерного насильства негативно впливають не лише на членів окремої родини, а й на суспільство в цілому. Подолання домашнього насильства є надзвичайно важливою проблемою сучасності, ефективне застосування правоохоронними органами превентивних заходів допоможе мінімізувати шкоду, що заподіює гендерно зумовлене насильство демократичним державам.

Ключові слова: гендерно орієнтоване насильство, види насильницьких дій, превенція гендерного насильства, позиція невтручання держави, засоби подолання гендерного насильства.

The article is devoted to the analysis of an important problem of modern society - gender-based violence and legal means of its prevention both in Ukraine and at the international level. Gender-based violence is a form of violence that affects both men and women. The causes and means of preventing gender-based violence are highlighted.

Gender-based violence arises as a result of dependent relationships between women and men and takes the form of physical, sexual and psychological harm, with the use of intimidation, suffering, coercion and / or deprivation of liberty in the family or in society at large. Emphasis is placed on the main types of gender-based violence, which include: sexual harassment; inducing a woman to have an abortion; forced birth; extreme jealousy, prohibition of communication with others; ban on work, etc. The legal mechanisms for overcoming this problem, which include, among others, administrative and criminal liability, are analyzed.

It is emphasized that crimes of a sexual and gender nature are a gross violation of international law, which can be equated with crimes against humanity and war crimes. In researching the problem of gender-based violence, it was emphasized that not only women can be victims of gender-based violence. Men are more likely to suffer from economic and psychological violence, and women and children are mostly victims of sexual and physical violence. It is established on the example of England and Wales that one of the most effective means of overcoming gender-based violence is the effective interaction of law enforcement agencies and criminal justice.

As a result, it is noted that the position of non-interference of the state is harmful to the rule of law, as the consequences of gender-based violence have a negative impact not only on individual family members, but on society as a whole. Overcoming domestic violence is an extremely important problem today, and the effective application of preventive measures by law enforcement agencies will help minimize the harm caused by gender-based violence to democracies.

Key words: gender-oriented violence, types of violent actions, prevention of gender-based violence, state non-interference position, means of overcoming gender-based violence.

Вступ. Гендерне насильство визнано однією з найбільш болючих соціальних проблем та отримало негативну оцінку з боку суспільства ще в 60–70-ті роки ХХ століття, коли ідея рівноправності чоловіків і жінок набула широкого визнання.

Під впливом гуманістичних ідей суспільна свідомість визнала неприйнятним багатоміжне замовчування проблем насильства в сім'ї. Існування таких феноменів, як тілесні покарання дітей, жорстокість щодо людей похилого віку, насильство щодо жінок та інші види насильства

в сім'ї позначили перед суспільством низку морально-етичних, правових, соціальних та інших проблем.

Саме тому загальнотеоретичне дослідження проблем гендерного насильства, вивчення його причин і негативних наслідків, аналіз феноменології насильства, класифікація його видів посідає важливе місце в юридичній науці. Насильство в сім'ї порушує низку прав людини – право на захист від дискримінації, право не піддаватися жорсткому поводженню, право на життя та фізичну недоторканність, право на найвищі стандарти фізичного й психічного

здоров'я, що потребує негайного реагування з боку держави й застосування правових засобів впливу на правопорушника.

Процес емансипації жінок, у результаті якого жінки отримали рівні з чоловіками права й втратили деякі «привілеї», що традиційно визначали ставлення суспільства до них як до «слабкої особи» й «прекрасної статі», сприяв ускладненню як внутрішньосімейних стосунків, так і відносин у суспільстві.

Незважаючи на істотні зміни, що відбулися за останні десятиліття, жінки, як і раніше, віддають право розв'язувати більшість важливих питань чоловікам, підтверджуючи їх панівне становище в сучасному суспільстві. Найпоширенішим видом насильства щодо жінок із боку чоловіків, будь то чоловік, колега по роботі або стороння людина, є приниження її гідності. Усі форми гендерного насильства спрямовані на неможливість жінки користуватися нарівні з чоловіком правами й свободами в політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя.

Право на особисту безпеку кожного члена сім'ї забезпечується низкою позитивних зобов'язань держави, які відповідно до міжнародних стандартів закріплені в національному законодавстві. Соціально-правове втручання в сімейні відносини виправдано в тих випадках, коли необхідно запобігти розвитку насильства в сім'ї, захистити жертву насильства й надати їй допомогу. Таке втручання не є посяганням на приватне життя особи й ґрунтується на прагненні захистити права членів сім'ї, насамперед жінок і неповнолітніх дітей.

Насильство в сім'ї веде до значного послаблення гуманістичних стандартів сімейного виховання, формування жорстокості й аморальності молодого покоління, породжує такі антигромадські явища, як бездоглядність, бродяжництво, злочинність, проституція неповнолітніх. Насильство в сім'ї набуло масштабів явища, що веде до тяжких соціальних наслідків. Високий ступінь зв'язку між сімейним неблагополуччям, сімейним насильством і взагалі злочинністю свідчить про те, що декриміналізація сімейного неблагополуччя, особливо запобігання насильству в сім'ї, є проблемою, яка вимагає пильної уваги з боку держави, правоохоронних органів і соціальних служб.

Вклад основних положень. Тривалий час насильство в сім'ї сприймалося як приватна справа, а тому втручання правоохоронних органів вважалося неприйнятним. Проте у зв'язку з інтеграційними процесами України в Європейську спільноту на захисті основоположних прав і свобод людини активізувала свою дію Конвенція Ради Європи «Про захист прав та основоположних свобод людини», почали діяти законодавчі акти, які передбачають кримінальну відповідальність за насильство в сім'ї. Так, згідно зі статтею 126-1 Кримінального кодексу України домашнє насильство визнається не приватною справою, а злочином, і карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

Домашнє насильство може набувати найрізноманітніших форм, які варіюються від фізичного й психологічного (побиття, погрожування, шантажу, булінгу) до сексуального й економічного (примушування до небажаних статевих стосунків, майнового шантажу, позбавлення їжі й води) насильства.

Гендерне насильство визначається як неправомірне діяння та є караним у більшості країн світу. Згідно зі статтею 3 Конвенції Ради Європи «Про захист прав та основоположних свобод» жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання. Соціальне дослідження, проведене у 2019 році у Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН), встановило, що кожного третього дня у ФРН від рук колишнього або теперішнього чоловіка чи коханця гине жінка [5].

Рівність прав чоловіків і жінок гарантовано в Україні Законом «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», в якому визначено, що одним із проявів гендерного насильства є дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування. Закон визначає процедури захисту від актів дискримінації за ознакою статі й сексуальних домагань і передбачає можливість відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих унаслідок дискримінації за ознакою статі чи сексуальних домагань [5]. Законодавчі акти України за прояви гендерно зумовленого насильства встановлюють як адміністративну, так і кримінальну відповідальність. Проте, за оцінкою Фонду ООН у галузі народонаселення станом на 2018 рік, в Україні щорічно фізичного, сексуального чи емоційного насильства зазнають понад 1,1 мільйона українських жінок [13].

У преамбулі Декларації ООН «Про викоринення насильства щодо жінок», яка була проголошена резолюцією 48/104 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року, зазначено, що насильство щодо жінок є проявом нерівного співвідношення сил між жінками і чоловіками. Крім того, ідеологічною основою гендерно-зумовленого насильства визнано мачизм (сексизм) і мізогінію [6, с. 60–61].

У 2000 році Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію з рекомендаціями щодо збільшення участі жінок у політичних процесах і врахування гендерних аспектів у діяльності ООН щодо встановлення миру й безпеки (зокрема, рекомендовано збільшити участь жінок у процесах прийняття рішень і мирного врегулювання, враховувати гендерні аспекти у військовій підготовці й миротворчій діяльності, інтегрувати гендерну проблематику в систему звітування ООН). Пізніше Рада Безпеки ООН прийняла ще вісім резолюцій щодо захисту прав жінок, миру й безпеки, шість з яких акцентують на зумовленому конфліктом сексуальному насильстві.

Конвенція Ради Європи «Про запобігання та протидію насильству щодо жінок і домашньому насильству й боротьбу із цими явищами» (Стамбульська конвенція) 2011 року визначила систему обов'язків країн-учасниць Конвенції щодо захисту біженців і шукачів притулку від домашнього й гендерного насильства й встановила низку гарантій для такої категорії осіб. Стаття 60 Конвенції покладає на держави-учасниці обов'язки жити всім можливих заходів для забезпечення того, щоб насильство стосовно жінок за гендерною ознакою було визнано формою переслідування за ознакою статі [7, с. 43].

Натепер злочини сексуального й гендерно зумовленого характеру є грубим порушенням міжнародного права. Вони можуть бути класифіковані як воєнні злочини, злочини проти людяності, або становити акти геноциду залежно від способу й контексту скоєних злочинів. Один і той злочин може підпадати під різні категорії [8, с. 11].

Досліджуючи поняття гендерно зумовленого насильства, варто звернути окрему увагу, що не лише жінки можуть бути жертвами домашнього насильства. Трапляються випадки, коли чоловіки зазнають морального гніту з боку своїх дружин, проте здебільшого намагаються не афішувати цього. Директорка Департаменту Національних «гарячих ліній» громадської організації (далі – ГО) «Ла Страда-Україна» А. Кривуляк зазначає, що 13% від загальної кількості звернень – це звернення від чоловіків, які більшою мірою страждають від економічного й психологічного насильства, в той час, коли жінки й діти стають жертвами сексуального й фізичного насильства.

Варто зауважити, що скарг від чоловіків щодо насильства над ними значно менше, оскільки чоловікам соромно зізнаватися у своїй слабкості, вважається, що чоловіки як

«сильна» стать не схильні розповідати про свої проблеми, якої б тяжкості вони не були. Зазвичай це трапляється через значний згубний вплив суспільної думки. Якщо розглядати це в життєвому аспекті, то, наприклад, коли чоловік розповість своєму товаришу про побиття його власною дружиною, той, скоріше за все, не замислиться над серйозністю ситуації, а лише посміється над ним, адже вважається, що чоловіки – це сильна стать, існують стереотипні думки, такі як «чоловіки не плачуть», «ти ж чоловік, ти повинен бути сильним». Тому можна узагальнити, що гендерні ролі чоловіків зумовлені «очікуваннями щодо домінуючої ролі чоловіків у прийнятті рішень щодо побуту родини та її фінансового забезпечення» [9, с. 66].

Одним із найефективніших засобів подолання домашнього насильства є плідна взаємодія працівників у структурі кримінального правосуддя. Яскравим прикладом є досвід Англії та Уельсу, де діє результативне, хоча й украй складне, законодавство, яке гарантує жертвам домашнього насильства необхідну правову допомогу. На жаль, на практиці поліція та працівники юстиції досить часто обирають позицію невтручання в сімейні справи, що спричиняє поглиблення цієї проблеми.

Поняття «гендерно зумовлене насильство» як юридична категорія виникло в 90-ті роки ХХ ст., через що

правовою наукою ще не вироблено чіткої, лаконічної, досконалої дефініції такого поняття. Гендерне насильство є категорією гендерного права, оскільки має прямий зв'язок із соціостатеву проблематикою. Гендерне насильство – це різновид насильства, який містить дії, що завдають фізичної, психологічної, сексуальної шкоди чи страждання, погрозу таких дій, примус та інші обмеження свобод усупереч принципу гендерної рівності. У такому контексті проблема гендерного насильства викладається під кутом зору дискримінації за статевою ознакою. Такий підхід є новим і перспективним для світової та вітчизняної юридичної науки [10, с. 15].

Висновки. Гендерно зумовлене насильство є важливою проблемою сучасного суспільства різних країн світу. Окремі держави, вважаючи його приватною справою, воліють не помічати його. Проте політика невтручання в сімейні справи є неприпустимою для сучасного демократичного суспільства, правоохоронні органи повинні ретельно слідкувати за проявами насильства в сім'ї. Подолання домашнього насильства є надзвичайно важливою проблемою сучасності, ефективне застосування правоохоронними органами превентивних заходів допоможе мінімізувати шкоду, що заподіює гендерно зумовлене насильство демократичним державам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аспекти протидії гендерному насильству – практика в Україні: Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29029.pdf> (дата звернення: 07.06.2021).
2. Звіт про гендерне насильство в гуманітарних установах. 2020. С. 7–18. *UNFPA Ukraine*. URL: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/Journalists_Handbook_-_March_8_-_English.pdf (дата звернення: 07.06.2021).
3. Поширеність насильства щодо дівчат та жінок. *UNFPA Ukraine*. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/publications/поширеність-насильства-щодо-дівчат-та-жінок> (дата звернення: 07.06.2021).
4. Добробут і безпека жінок. Україна. Доповідь про результати дослідження. 2019. 4 с. URL: <https://www.osce.org/uk/secretariat/440318?download=true> (дата звернення: 07.06.2021).
5. Когда мужчина становится жертвой: исповедь о бытовом насилии. *DW.COM*. 10 ноября 2020 г. URL: <https://www.dw.com/ru/kogda-muzhchina-stanovitsja-zhertvoj-ispoved-o-bytovom-nasilii/a-55524755> (дата звернення: 07.06.2021).
6. Зозуля О.В. Причины виникнення гендерно-зумовленого насильства серед населення України в умовах збройного конфлікту. *Актуальні проблеми психології*. 2018. № 50. С. 60–61.
7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь Стамбул (Туреччина). 2011. 43 с. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 07.06.2021).
8. Стратегія запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, в Україні. 2018. 11 с. URL: <https://www2.unwomen.org/media/field%20office%20eca/attachments/publications/country/ukraine/crsv%20strategy%20ua.pdf?la=en&vs=2146> (дата звернення: 07.06.2021).
9. Маскулінність сьогодні. Фонд ООН у галузі народонаселення в Україні. 2018. 66 с. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Masculinity%20Today%20Men's_Report.pdf (дата звернення: 07.06.2021).
10. Аніщук Н.В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні : історико-теоретичний аналіз. Одеса, 2008. 15 с.